

//////////////////// KRÓNKA //////////////////////////////////////

Egy agrárközgazdász munkássága a tudományos minősítés mérlegén: Tóth József professzor MTA doktori védése

LAKNER ZOLTÁN

A Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsa 2024. március hetedikére tűzte ki Tóth József professzor akadémiai doktori értekezésének nyilvános vitáját. A hazai élelmiszer-gazdasági koordinációs terek működési tapasztalatai címmel írt értekezés bemutatása és vitája kedvező lehetőséget teremtett egy színes, gazdag, eredményekkel teli kutatói életút és eredményeinek áttekintésére.

Tóth József 1954-ben született Turán, majd 1978-ban szerzett népgazdasági tervező-elemző közgazda végzettséget a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen. Ahogy mondani szokás: jó lehelény volt jó időben, a hetvenes évek eleje-közepé a magyar elméleti közgazdaságtudományi kutatás aranykora volt: Kornai János, Bródi András ekkor írták korszakos műveiket, és az általa választott, tervező-elemző szak olyan matematikai módszertani háttérrel vértette fel, mely egész életében szilárd alapot biztosított számára a következetes önképzéshez, az új módszertanok befogadásához. Már egyetemi hallgatóként elkötelezte magát az agrártermelés közgazdasági összefüggéseinek kutatása érdekében: szakdolgozati témaként a bábolnai baromfitenyésztés szimulációs modelljének kidolgozását választotta (1978). Ebből született egy Gazdálkodás, valamint egy Vezetéstudomány cikk. Nemzetközi TDK első díjat nyert Pozsonyban (1979), továbbá erre épült az egyetemi doktori disszertációja (1980) is. Későbbi munkahelyén, a Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézetben is a módszertani-

lag új és innovatív megoldások érdekelték, melyekről a Gazdálkodásban megjelent cikkekben (1980–1983) számolt be.

A Közgazdaságtudományi Egyetemen a 90-es évektől kezdődően erősödött meg kutatási tevékenysége. Egyetemi kollégáival ekkor készítették el az ipari válságövezetek feltérképezését, aminek vizsgálatánál még addig ezen a területen nem alkalmazott eljárást, az entrópiát használták. Eredményeiket közölte a Közgazdasági Szemle, valamint az Eastern European Economics is (1991–1992).

1997-ben a Wirtschaftsuniversität Wien-en a CEEPUS program keretében teljesített ösztöndíj során fordult érdeklődése az árak élelmiszerlánc mentén történő vizsgálata (ártranszmisszió) felé. Magyarországon ez az időszak az agrár- és élelmiszerpiacok működésének kezdetét jelentette, amikor a piactorzulások számos ok miatt gyakoribbak voltak, mint a „megállapodott” piacgazdaságokban. A zavarok vizsgálatát az abban az időben korszerűnek számító ökonometriai modellel, a Wolfram-Houck módszer továbbfejlesztésével végezte előbb az osztrák sertés-, majd a magyar sertés- és tejvertikumokra. Magyarországon ez volt az első, ökonometriai módszerrel végzett ártranszmissziós kutatás, és hatását mind hazánkban, mind külföldön érezte. Ezek közül a legfontosabb az volt, hogy az akkori Agrárközgazdaságtan Tanszék megbízást kapott a világbanktól a sertés- és tejpiac vizsgálatára. A rendszerváltó országokból a megrendelő Lengyelországot, Magyaror-

szágot, Romániát és Ukrajnát választotta ki, és végeztette el összehasonlításukat. A magyar kutatói teamet Tóth József vezette. A magyar vizsgálatok módszertani színvonalát igen magasan értékelték a Világbank szakértői. Az egyes országokban végzett kutatásokról Bruce L. Gardner, illetve Alberto Valdés és Johan A. Mistiaen készítettek összefoglaló tanulmányt. Gardner ötször, míg Valdés-Mistiaen 34-szer hivatkozott Tóth József eredményeire. Ez azért különösen fontos, mert Bruce L. Gardner publikált először cikket a világon (1975-ben) az *American Journal of Agricultural Economics*-ban az ártranszmisszióval kapcsolatosan. Gerald Ford elnök gazdasági tanácsadója, valamint George W. Bush elnöksége idején miniszterhelyettes volt.

A két világbankos tanulmányra összesen 25 hivatkozást mutat a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT), amiből 21 független. A téma aktualitása és a vizsgálat színvonala miatt Tóth József 1997-ben meghívást kapott Halléba, a Leibniz Institute of Agricultural Development in Transition Economies (IAMO) nemzetközi konferenciájára (*Food Processing and Distribution in Transition Countries: Problems and Perspectives*). A konferencia kiadványában megjelent tanulmány hatását ugyancsak jól példázza a 12 hivatkozás, amelyből 10 független.

A későbbiekben a sertéshús- és tejpiacról több értékes közleménye jelent meg a *Közgazdasági Szemlében*.

Ártranszmissziós vizsgálatai a hazai agrárközgazdasági kutatásokban is elindítottak egy markáns kutatási irányt a különféle műhelyekben (Bakucs Zoltán, Fertő Imre: MTA KTI, Popovics Péter, Mészáros Sándor: Debreceni Egyetem, Varga Tibor: Agrárgazdasági Kutatóintézet).

2005-től kezdődően a kutatásainak fő iránya eltolódott a hatékonysági vizsgálatok felé. Ennek keretében egy új nemparaméteres hatékonyságvizsgálati módszert, az OCRA-t (Operational

Competitiveness Ratings Analysis) vezette be a hazai kutatási módszerek körébe. Az OCRA-val végzett vizsgálatai eredményeit részben az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA) kutatási jelentéseiben és konferenciáin, részben a *Közgazdasági Szemlében* tette közzé.

A módszert felhasználták egy sikeres FP7-es kutatásban (*Farm Accountancy Cost Estimation and Policy Analysis of European Agriculture – FACEPA*) is, ahol jobb eredményeket kaptak vele, mint a konkurens *Data Envelopment Analysis (DEA)* vagy *Stochastic Frontier Analysis (SFA)* modellekkel.

Egy, az OTKA keretében végzett, az élelmiszeripari klaszterek versenyképességének vizsgálatát célzó kutatás vezette el jelenlegi kutatási fókuszterületébe: az élelmiszer-gazdasági innováció (első sorban a nyitott innováció), valamint tudásmenedzsment vizsgálatába. Kutatási eredményeiről cikkük jelent meg az *Agricultural Economics Society* és a *European Association of Agricultural Economists (EAAE)* folyóiratában és más szakmai fórumokon.

A téma kiterjedt feltárását és kutatását végezték el 2010–2012 között egy *Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP)* keretében, aminek egyik eredménye egy, a kutatási tanulmányokat összefoglaló könyv lett Fertő Imre és Tóth József szerkesztésében 2012-ben.

Az élelmiszer-gazdasági innováció és a hozzá szorosan kapcsolódó koordináció vizsgálatának háttérét egy 2011–2015 között végzett OTKA-kutatás biztosította. Az eredményekről a 2012–14 közötti években több nemzetközi konferencián tartott előadást, illetve jelentek meg publikációi.

A téma nemzetközi jelentőségét mutatja egyrészt a *Wageningeri Egyetemmel* való szoros együttműködés, aminek fontos tényezői eredményei a fentebb jelzett közös publikációk.

Az innovációs kutatások folytatásának

lehetőségét biztosítja a jelenleg futó, Tóth József vezette OTKA (2016–2022) kutatási projekt, amiben az élelmiszeripar változó táplálkozási szokásokhoz igazodó innovációs alkalmazkodását vizsgálják.

Olasz kollégákkal (Nápolyi Egyetem) szoros együttműködésben sikeresen pályázott 2022-ben újabb OTKA-kutatásra a klímaalkalmazkodás és körkörös gazdálkodás témában. A közös munkát két olasz PhD-hallgató 2019–2022 közötti budapesti részképzésével alapozták meg.

A disszertáció téziseinek ismertetését követő vitában a résztvevők kiemelték az értekezés gondolatgazdaságát és módszertani sokszínűségét. A Popp József akadémikus vezette bírálóbizottság Oláh Judit, Székely Csaba és Vastag Gyula MTA doktoropponensek véleményére alapozva, az értekezés vitája alapján az alábbi állásfoglalást alakította ki:

Tóth József doktori értekezése három évtized kutatási tevékenységének eredményeit szintetizálja, és foglalja átfogó rendszerbe. A szerző hazánkban és a régióban az elsők között alkalmazta a korszerű idősoelemző módszereket az agrárpiacon folyamatok vizsgálatára, továbbfejlesztette a korábbi eljárásokat. Ezen modellek felhasználásával számos időtálló megállapítást tett a vertikális élelmiszer-termelő rendszereken belüli érdekérvényesítési folyamatokra és erőviszonyokra.

Hazánkban elsőként adaptálta az OCRA-eljárást a vállalatok és iparágak működési versenyképességének vizsgálatára. Ennek alkalmazásával a húsiipari vállalatok példáján bebizonyította, hogy a nagyobb árbevétellel rendelkező vállalatkategóriát kedvezőbb működési hatékonyság jellemzi, de a kategórián belül a méret növekedése nem jár együtt a hatékonyság fokozódásával.

Az élelmiszer-gazdasági innovációk hajtóerőinek vizsgálata során a borászati vállalkozások példáján igazolta a gyakorlatorientált kutatás-fejlesztés és tanácsadás jelenőségét, és bebizonyította, hogy

a tudás megosztását lehetővé tevő, nyílt innovációt szolgáló megoldások hatékonyan segítik a versenyképesség növelését, a piaci alkalmazkodóképesség erősödését. Komplex modellt fejlesztett ki az európai élelmiszeripari vállalatok innovációs teljesítményét befolyásoló tényezők vizsgálatára. Vállalati adatokra alapozott vizsgálatokkal igazolta a vállalati stratégiai gondolkodás fontosságát az innováció és a piaci aktivitás szempontjából.

A doktori értekezés négy területen mutat be különösen fontos, új eredményeket:

1. A szerző hazánkban az elsőként alkalmazta a kointegrációs idősoelemzéseket a vertikálisan kapcsolódó gazdasági rendszerek vizsgálatára. A sertéshúsiipari folyamatok ökonometriai elemzése során megállapította, hogy az 1990-es években a termelők relatív pozíciója javult az élelmiszerfeldolgozókhöz képest. Igazolta, hogy a kiskereskedelmi árakat a mezőgazdasági árak határozzák meg, és nem fordítva, továbbá, hogy a kiskereskedelmi árak alakulását a termelők árak késleltetett változása és kisebb részben a marketingköltségek befolyásolják. Ártranszmissziós vizsgálatokkal igazolta, hogy a sertés- és tejvertikum ármozgásait jelentős aszimmetria jellemzi, ugyanis a növekvő termelők árak azonnal beépülnek a fogyasztói árakba, a termelők árcsökkenés hatása azonban csak késedelmesen érvényesül. A tejvertikum vizsgálata során a szerző igazolta, hogy az árnövekedések ingadozása nagyobb, mint az árcsökkenéseké.

2. A pályázó nemzetközi viszonylatban is úttörő módon alkalmazta az OCRA nemparaméteres eljárást a különböző gazdálkodási egységek versenyképességének vizsgálatához. Igazolta, hogy ez a módszer hatékony alternatívája lehet más egyéb, nemparaméteres (pl. DEA) elemzéseknek. Az OCRA alkalmazásával a pályázó bebizonyította, hogy az egyes, árbevétel szerinti méretkategóriák között jelentős hatékonysági különbségek vannak a nagyobb

árbevételű vállalatok javára, de a kategórián belüli elemzés negatív összefüggést mutat az árbevétel és a hatékonyság között. A szerző szignifikáns összefüggéseket igazolt a húspari vállalatok földrajzi elhelyezkedése, pénzügyi mutatói és hatékonysága között.

3. A szerző a borászati vállalkozások körében végzett közvetlen felmérések alapján feltárta a tudás generálásának, továbbfejlesztésének főbb jellegzetességeit, azonosította ezen vállalkozások innováció iránti igényeit. A jelölt vizsgálatai alátámasztják a külső információs forrásokból származó, tudásmegosztáson alapuló („nyitott”) innovációk szerepét az ötletgenerálás és az értékesítés fázisaiban. A szerző a probit modellel vizsgálta az innováció különböző fázisaiban érvényesülő tényezők jelentőségét, majd logit modellel igazolta a vállalati innováció és a piaci megjelenés eredményessége közötti kapcsolatokat.

4. Az EU-ra vonatkozó reprezentatív vállalati felmérés adatainak elemzésével a szerző bebizonyította, hogy az uniós élelmiszeripari vállalatok innovációs tevékenységének szempontjából kiemelkedő szempont

a külpiaci hatás és az innovatív versenytársak jelenléte. A pályázó konceptuális modellt adaptált a vállalatok innovációs aktivitását befolyásoló tényezők hatásának számszerűsítésére. Két eljárás, a Cragg- és a Heckman-féle modellek alkalmazásával bizonyította, hogy vállalati stratégiai gondolkodás és a hálózati kiterjedtség szignifikánsan növeli az innovációs aktivitást.

Ennek alapján a bírálóbizottság egyértelműen támogatta az MTA doktora cím odaítélését Tóth József részére. A javaslattal az MTA Agártudományok Bizottsága is egyetértett, és ennek alapján Tóth professzor úr a magyar tudományos közösség elismerését fémjelző cím birtokosává vált.

A (sajnos egyre szűkülő) magyar agrárközgazdász közösség egésze büszke lehet arra, hogy ismét egy kiemelkedő szakmai teljesítmény és életút elismerésére kerülhetett sor. Nagyon bízunk benne, hogy Tóth professzor úr a korábbi lendülettel és elkötelezettséggel folytatja munkáját az ökonometriai módszerek agrárközgazdasági alkalmazásának területén.